

T. MÉREY KLÁRA

A HABSBERGOK GAZDASÁGPOLITIKÁJA „ALULNÉZETBŐL”

Nemrégiben azon a területen, ahol dolgozom, a Dél-Dunántúlon, a vidék török alóli felszabadításának 300. évfordulójáról tudományos ülésen emlékeztünk meg. Az előadók között voltak középkorral és újkorral foglalkozó gazdaság- és társadalomtörténészek, néprajzkutatók, statisztikusok, helytörténészek, magyarországi és külföldi historikusok, akik a szomszédos népek oldaláról világtították meg az eseményeket, sőt még egy török történész is.

A tudományos ülés előadásait követő ankéton szenvedélyes vita robbant ki: másként értékelte ezeket a harcokat a távlatokat és az eszmék összecsapását értő történész, és másként a népi emlékezetet őrző néprajztudomány képviselője.

Ez adta aztán azt az ötletet, hogy a Habsburgok gazdaságpolitikáját tárgyaló szekció keretében rövid időre szót kérjek és összefoglaljam, hogy miként fest a Habsburgok gazdaságpolitikája „alulról”, a nép oldaláról nézve a 17-18. században. Adataim szűkebb területre, a Dél-Dunántúltra, az akkori Magyarország 7,5%-ára, az ország nyugati területére vonatkoznak.

A sok pusztítással járó török megszállás, majd az azt követő háborúk ezt a területet jóformán teljesen tönkretették, a lakosságát elpusztították. Az első feladat itt a betelepítés volt.

Az első telepesek, az ún. rácok, a déli területekről érkező szerbek voltak, akiknek nagyobb csoportja püspökük vezetésével 1690-ben települt be Tolna megyébe. 1696-ban a pécsi kerületben már a 99 lakott hely közül 20-ban jegyezték fel szláv lakót a bécsi források szerint. Számos nyomát őrizték meg e délről érkező szerb és horvát betelepülésnek a helység-, a dűlő- és a folyónevek is.

A szervezett betelepítés a 18. század elején indult meg, és nagyrészt a távolabbi német területről érkező lakosok beédesgetése, a jó gazdasági felszereléssel és megfelelő termelési tapasztalatokkal rendelkezők betelepítése volt a cél. Ezen a területen ekkor nem csak azért nem volt gazdasági élet, mert a lakosság elpusztult, hanem a táj arculata is teljesen átalakult. A vadvizek mocsárrá változtatták a középkorban még megművelt területeket, és a mocsarak aztán maláriás lázak, a fertőzött vizek pedig egyéb betegségek terjesztőivé váltak. A hadvonulás egész erdőket és szőlőhegyeket tett tönkre, pusztított el. A bécsi levéltárakban megőrzött gazdasági helyzetjelentések erről a vidékről különösen sötét képet festettek. A földesurak is újak voltak, hiszen a régi birtokosok a hosszú harcokban vagy elpusztultak, vagy nem tudták oklevéllel igazolni tulajdonjogukat. Az üresen álló földek betelepítését olykor erőszakkal oldották meg, összefogva a bujdosókat, kényszerítve őket földművelésre. (Ez történt például Jany püspök pécsváradai birtokán a 17. század végén.) De arra is volt példa, hogy a Dunán az ország déli részére készülők és már leszerződött telepéseket csaltak el a hajókról a földesurak ágensei, jobb feltételeket kínálva nekik. (Ez történt Tolna megyében; általában Paks és Tolna között szöktek el legtöbbször a zárt tömbben vonuló csoportoktól, akik hajókon érkeztek a Dunán. A birtokos hiába várta a már leszerződött telepeseit.) Voltak olyan gazdasági tisztviselők, akik tervszerűen „telepesrablók” voltak.

A betelepüléskor általában a földesúr a különböző anyanyelvű telepeseket egymástól elkülönítetten telepítette le. Így ismerünk Németbólyt és Magyarbólyt, Rácegrest és Magyaregrest, de előfordult az is, hogy a rációk mellé betelepített németek elől költöztek el az eredetileg ott lakott, oda menekült rác lakosok. (Ráctöttös így jött létre.)

Az első telepéseknek helyenként sok panaszra volt okuk. A telepítések olykor nem voltak elég tervszerűek, nem volt elvetni való gabona, helyenként rossz volt az étel és fertőzött a víz. Egy 1714-ből származó jelentés a Tolna megyei Tevel faluban kirobbant elégedetlenségről adott hírt, amely továbbgyűrűzött a környező településekre is. Az elkereserdett és magukat megcsalva érző telepések egy része száz kilométeres távolságra fekvő Pécsre is elment munkáért. Egy 1720-ból való jelentés a sváb és frank területről érkező német telepések nyomorúságos helyzetét vázolván írta le, hogy sokan meghaltak, elgyengültek, kenyeret koldultak; akiknek erejük volt, visszavándoroltak hazájukba. Nyoma van annak például Ulm város tanácsi protokollumaiban, hogy Magyarországra települtek — elszegényedve — visszatértek Ulmban. De ismerünk olyan esetet is, amikor a vidék egészségtelen levegője — a Drávaszögben — egy szálíg elpusztította a telepeseket. A napóleoni háborúk idején is úgy írja le ezt a vidéket egy hadmérnök, hogy az ott lakó magyarok állandóan bundát viselnek, mert az éjszakákat csak így lehet elviselni. Német telepések pedig, nem tudván megszokni a terület éghajlatát, igen sokan meghalnak.

Ez tehát a betelepítési politika egyénekre lebontott egyik, nem elhanyagolható aspektusa.

Más kérdés azután, hogy utóbb már, a természet bizonyos fokú és nagyon nehéz munkával elért átalakítása után, új kultúrák alakultak ki ezen a tájon. A szabályozott folyókkal, újra ültetett szőlőkkel, virágzó dohányföldekkel, és sajátosan vegyes kultúrát hordozó, békésen egymás mellett élő lakosokkal Magyarország területének különleges foltjává vált a Dél-Dunántúl.